

הרב צבי שכטר
ראש ישיבה
ראש כולל ע"ש מרדכי ועדינה כ"ץ

מפניני רבנו

תפילה: אומרים אלקי אברהם וכו' ואין אומרים אלקי משה. עי' מזה דרשת רבנו בס' האדם ועולמו (עמ' עה).

מודים דרבנן: עי' בשו"ע (או"ח סי' קכז ס"א) שהמחבר הביא, ויש מי שאומר שצריך לשחות גם בסוף (חי' הרשב"א), וטוב לחוש לדבריו. וברמ"א שמה הביא מפסקי מהרא"י, וי"א שאומר הכל בשחייה אחת, וכן המנהג. ועיי"ש עוד במג"א (סוף סק"ב), שהעולם נוהגים כמש"כ הרמ"א, וכן היה נוהג רבנו, לומר כל המודים דרבנן בשחייה מתחילה ועד סוף. [אך מסופקני אם באמת נתכוון לנהוג מנהג זה, או שנהג כן מפני שבכך לא הוצרך לשחות אלא פעם אחת בלבד, כי דבר ידוע הוא שהרבה שנים סבל כאבים חזקים בגב שלו.]

קרה"ת: בדרך כלל היה רבנו נוסע מבוסטון לנוא יארק ביום שלישי בבקר. אכן זכורני שכמה פעמים אירע שכשנסע רבנו לנוא יארק ביום שני ולא שמע קרה"ת בבוסטון, היה מקפיד לאסוף מנין מהתלמידים שג"כ עוד לא שמעו קרה"ת באותו היום, וכשהתפללו מנחה לאחר גמר השעור, היו קוראים קרה"ת בין אשרי לשמונה עשרה, כמו שעושים בתענית. וכן עשה ע"פ דעת זקנו הגר"ח שהיה סבור שקרה"ת היא חובת היחיד, אלא שא"א לקיימה אלא בצבור. ודעת זקנו האחר, הג"ר אליה פרוז'ינער הי' סבור שאין בקרה"ת אלא חובת הצבור.

ופעם בילדותו כשנסע רבנו לבקר אצל הסבא ר' חיים, הראה לו זקנו האחר את דברי הרמב"ן במלחמות למס' מגילה (דף ג' ע"א בדפי הרי"ף), שכתב להדיא להיפך, שקרה"ת איננה אלא חובת הצבור. [ועי' עוד מזה במשנ"ב לסי' קמ"ו בבה"ל ד"ה ויש מתירין, ובס' גן שושנים (ח"א סי' לב)]. ובקש ממנו שיראה את דברי המלחמות אל סבו האחר הגר"ח. ר'

חיים עיין בפנים בלשון הרמב"ן, וביאר כונת דבריו באופן אחר, אשר לפי ביאורו יצא שלא רק שלא היתה משם סתירה לדבריו, אלא אדרבא, שדברי הרמב"ן היו מסייעין לדעה שלו. וכשחזר ומסר רבנו את הדברים אל סבו האחר (הג"ר אליה) התפלא מאוד על כך, היאך שר' חיים מיט זיין בריסקער עברי ביאר בכונת הרמב"ן את ההיפוך הגמור ממה שמשמע מפשטות לשונו!

עכ"פ כך היתה הנהגת הגר"ח, שלפעמים כשהוצרך לנסוע על אסיפות רבנים וכדומה, והיה מפסיד קרה"ת בבקר, היה מדקדק לאסוף מנין גם אחה"צ, וקורא. [עי' מזה בסידור צלותא דאברהם.]

ושמעתי מה"ר מנחם גנק, שיחי', שבשנים המאוחרות, כמה פעמים אירע שקראו קרה"ת אחר השעור מבלי להתפלל אז מנחה, והיה רבנו מדקדק שיאמרו קדיש שלם (בלי תתקבל, כמובן) לאחר גמר הקריאה, וציין לדברי ס' הפרדס (מהנהגות רש"י) שתמיד צריכים לומר קדיש לאחר קרה"ת, ובימי ב' וה' (רגילים) אומרים רק ח"ק (בתורת קדיש המפסיק, עמש"כ בס' נפש הרב עמ' קיח) מפני שסומכים על הקדיש השלם שיאמרו לאחר ובא לציון, אבל בכה"ג, שאין בדעתם להמשיך ולהתפלל עוד, היו צריכים לומר תיכף לאחר גמר הקריאה את הקדיש השלם.

טעמי המקרא: בנדרים (לז:): הביאו הפסוק בנחמיה (ח), ויקראו בספר תורת האלקים מפורש ושום שכל, ויבינו במקרא. וביארו, ויבינו במקרא, זה פיסוק טעמים. [ועיי"ש בסוגיא מחלוקת האמוראים אי פיסוק טעמים הוי דאורייתא או דרבנן, ונפק"מ בזה לדינא אם מותר לקחת שכר עבור לימוד טעמי המקרא.] והמתבאר מכאן שטעמי המקרא מוסיפים הבנה במשמעות הפסוקים. [ועי' מש"כ בס' נפש הרב (עמ' קלט, אות ו), שהגר"ח הבין בדעת הרמב"ם שמחזירין את הקורא אפילו רק טעה בטעמים. ועמש"כ בס' מפניני הרב (קונטרס ספה"ע, אות ד).]

ועיין בפ' ואתחנן, ואהבת את ד' אלקיך, (ו,ה). שתיבת 'את' טעמה בטפחא, וטפחא היינו טעם המפריד, שבעל הטעמים בא ללמדנו בזה שא"א לאדם לאהוב את ד' כמו שאוהבים דבר גשמי, או כמו שאוהבים אדם אחר, ולכן א"א לקרוא את הפסוק ככה בפשיטות, 'ואהבת את ד' אלקיך' כולו ביחד, אלא ואהבת את - פסיק - ואח"כ ד' אלקיך.

ובקריאת פ' ויחל יש לבעל הקריאה לדקדק לשהות קצת בין קריאת 'ונקה' לבין תיבות 'לא ינקה', שהרי לפי תרגום אונקלוס ולפי קבלת רז"ל אין כאן משפט אחד, אלא כונת הענין הוא שמנקה הוא לשבים, ואינו מנקה לשאינם שבים. [עי' בס' נפש הרב (עמ' רפט)].

תרגום אונקלוס: איתא במס' סופרים (פ"א ה"ז), מעשה בזקנים שכתבו לתלמי המלך את התורה יונת, והיה היום קשה לישראל כיום שנעשה העגל, שלא היתה התורה יכולה להתרגם כל צרכה. כלומר, דא"א לתרגם את התורה מבלי לפרשה. ועיין גמ' נדרים (לז:): שהביאו הפסוק בנחמיה (ח), ויקראו בספר תורת האלקים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא וגו', מפורש, זה תרגום, ופירוש בלתי-נכון היינו עבודה זרה, דהתורה היא חכמתו של הקב"ה והוא וחכמתו אחד, ונמצא שמתאר אל אחר, והיינו דמדמה ליה לעגל הזהב, דהיינו עבודה זרה. [כן הסביר רבנו. והשוה דברי המהרש"ל בס' יש"ש לב"ק (ל"ח), דלסלף הלכה במזיד חשיב כע"ז, ודינו ביהרג ואל יעבור, והבאנו דבריו בס' בעקבי הצאן (עמ' כג)].

ועיין גמ' מגילה (ג.) שתרגום של תורה אונקלוס הגר אמרו מפי ר' אליעזר ור' יהושע, ותרגום של נביאים, יונתן בן עוזיאל אמרו מפי חגי זכריה ומלאכי. ולכאורה יוצא שמעלת תרגום הנביאים עומדת למעלה מדרגת תרגום אונקלוס, שהרי תרגום יונתן נאמר מפי הנביאים. אכן נראה דזה אינו, דעיקרה של החומש הוא ההלכה שבו, ולגבי הלכות ודינים, קיי"ל (עי' גמ' תמורה טז.) דלא בשמים היא, ואין שום מעלה או ייחוס כלל לנביא ת"ח, על ת"ח סתם. ולפיכך קיבל אונקלוס התרגום מפי חכמי ישראל התנאים - ר' אליעזר ור' יהושע. משא"כ התרגום לנביאים שבא לבאר פסוקים סתומים, שאין בהם עניני הלכה, ולפעמים אי אפשר לעמוד על כונת הפסוקים וביאורם אלא עפ"י קבלה מהנביאים.

[וענין תרגום אונקלוס לתורה בא לגלות פשוטו של מקרא, וכדקיי"ל (שבת סג.) דאין המקרא יוצא מידי פשוטו, דבנוסף על כל הדרשות של התושבע"פ, גם פשוטו של מקרא ג"כ אמת. והרבה פעמים יש מה שקורא הרמב"ם (בהקדמתו לפיהמ"ש) "פירושים המקובלים מסיני", שאין כאן שתי שכבות נפרדות - פשוטו ומדרשו - אלא שכפי המסורה קבלנו שזהו פשוטו של הביטוי המופיע בפסוק הזה. וכבר טענו

הגדולים, ר' יעקב עמדין ועוד, שמה שנדפס באונקלס עה"פ 'עין תחת עין', וכן עה"פ 'קצותה את כפה', ט"ס הוא, שהרי אף שמה (לפי הקבלה והמסורה), פשוטו של מקראות אלו ר"ל ממון. (ועי' מש"כ בזה בס' נפש הרב עמ' רפט, ובס' מפניני הרב לפ' בהעלותך אות ד.)

ורוב בנ"א שלמדו תושב"כ בגיל צעיר, ואח"כ הוסיפו ללמוד הרבה תושבע"פ בגיל מבוגר, מסתמא לא יוכלו לזכור תמיד היאך לימדום רבם (בצעירותם) את פשוטו של מקרא, כי בזכרון שלהם כבר יהיה הכל מעורב - הפשט יחד עם מדרשי התושבע"פ. לפיכך הוצרכו לאונקלס הגר שיכתוב את זה התרגום, כי כבר היה מבוגר כשהתחיל ללמוד, ומסתמא לימדוהו תחילה (בבית מדרשם של ר"א ור"י) את פשוטו של מקרא, ואת זה העתיק וכתב.

ועיין בדברי הרמב"ם בס' מורה) שמה שקלסו רז"ל לתרגום אונקלס היה מפני שהרחיק בתרגומו את עניני ההגשמה. וכנראה דס"ל דכך הוא פשוטו של מקרא בפסוקים האלו, ועל דרך מה שקרא (בהקדמתו לפיהמ"ש הנ"ל) פירושים המקובלים מסיני.

ובא לציון: שמעתי מהר"ר יוסף לרנר, שיחי', (שגדל בבני ברק בצעירותו, ומשך הרבה שנים הגיד שיעור אצלנו בישיבה, וגר בוואשינגטאן הייטס) שהרב יוסף שלמה כהנמן, ז"ל (הרב דפוניבז), היה מוטל על ערס דווי בבית החלמה (פארט טרייען) בוואשינגטאן הייטס על כמה חדשים, והוא הרי הכירו מצעירותו, וביקר אצלו בבית החלמה כמה פעמים. ופעם אחת הציע לרבנו שאולי יסע עמו במונית לבקר אצלו, כי ביקור רבנו בודאי יביא לו להרב כהנמן שמחה גדולה. והשיבו רבנו תיכף, 'מה צריכים על כך מונית, הלא ההליכה ברגל רק יקח לכל היתר עשרים דקות, הבה נלך ביחד ברגל'. וכשנכנסו לחדרו, שמח הרב כהנמן במאוד מאוד.

באמצע השיחה הזכיר אז הרב כהנמן בשם החפץ חיים את הביאור בפסוק ואני זאת בריתי אותם אמר ד' רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתו בפיך לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר ד' מעתה ועד עולם. דבאמת לשון הפסוק מוקשה, דהול"ל 'בריתי אתם', שהרי שני הצדדים מתרצים אהדדי לכרות ברית ביחד, האחד עם השני, ומ"ט כתיב 'בריתי אותם'.

וביאר בזה החפץ חיים שהכונה היא שהקב"ה כפה עלינו את ברית התורה בעל כרחנו, שאפילו אם מישהו ירצה לברוח ולהישמט מן התורה ומן המצוות, תחזור התורה עוה"פ למשפחתו אצל בניו. ואם לא אצל בניו, אז תחזור עכ"פ אצל זרע זרעו, ובאם לאו - בא' מהדורות הבאים, כי אנחנו בני' לא נוכל להישמט מן הברית הזאת אשר הוטלה עלינו בעל כרחנו, ולא נצליח לגרום שימושו דברי התורה מפינו ומפי זרע זרענו לעולם.

ואז הזכיר כמה מקרים מאנשים חילוניים לגמרי, ואף אנטי-דתיים, שהיו מראשי מייסדי המדינה, וכעת, בני בניהם לומדים ואף מלמדים תורה ברבים, באופן נפלא. ואף רבינו הזכיר אז כמה משפחות באמריקא, שהסבא היה שופט ריפורמי מובהק או חילוני לגמרי וכיו"ב, וכעת אף בני בניהם לומדים ומלמדים תורה, כהבטחת הפסוק ההוא.

קדיש תתקבל: אומרים קדם אבוהון דבשמיא. עי' דרשת רבנו בזה בס' האדם ועולמו (עמ' קיח).

בית הכנסת: פעם הי' אחד מאירופא תמה בפני רבנו על הדבר שהחרדים המדקדקים מעולם לא התפללו באיזה ביהכנ"ס אחד מסויים שבווילנא, שהלא באותו ביהכנ"ס היתה עזרת הנשים מלמעלה, ואורטודוקסים היו ולא ריפורמים, ומ"ט מיאנו המדקדקים מלהתפלל שמה.

והשיבו רבנו תיכף ומיד, וואס פארשטייסט דו נישט (מה זה שאתה לא מבין), בביהכנ"ס שהוא באמת אורטודוקסי היו עושים עזרת הנשים שמלמעלה רק מאחורה, שלא יוכלו הגברים (היושבים מלמטה) להסתכל למעלה ולראות את הנשים. ואילו בביהכ"ס ההוא היתה עזה"נ שמלמעלה לא רק מאחורה אלא אף משני הצדדים, והמדקדקים החשיבו את זה כבר לפרצה של מודרניות, שהרי הגברים (שמלמטה) יכולים להסתכל למעלה ולראות את הנשים היושבות משני הצדדים. ופשיטא שמיאנו מלהתפלל שמה.

יראת שמים: לא מצינו ביטוי 'אהבת שמים', אלא דרק אומרים 'אהבת השם', ודווקא לגבי יראה מצינו ביטוי שכזה, 'יראת שמים'. והיה נראה

לכאר שהבדל גדול יש ביניהם, דאהבה באה מתוך התקרבות להקב"ה, וכשיעור ידיעת ד' שיש לו, כך תהיה התקרבותו, וכך תהיה דרגת אהבתו. ולכך נקראת 'אהבת השם', דמשמע שהוא מכירו בשמו מקרוב, ואשר זהו המביאו לידי אהבה. אבל ביראה הוא להיפך, שמחמת המרחק ואי-הידיעה באה יראת הרוממות, ולכן דווקא ביראה אומרים 'יראת שמים', להדגיש את המרחק הרב שיש בין השמים ובין האדם, אשר זהו הגורם ליראה שתבוא.

[ועי' רמב"ם (פ"ב מהל' יסודי התורה ה"ב), והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו, בשעה שיתבונן האדם במעשיו ... מיד הוא ... מתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול ... וכשמחשב בדברים האלו עצמן, מיד הוא נרתע לאחוריו ויפחד ויודע שהוא בריה קטנה שפלה אפלה ... כמו שאמרו חכמים בענין אהבה, שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם. וכנראה שהבין רבנו שהידיעה וההכרה מביאות את האדם לידי האהבה, והכרת המרחק הגדול שיש בינו ('בריה קטנה שפלה ואפלה') ובין השי"ת, מביאתו לידי היראה, וכביטוי של הבחינות עולם, שתכלית הידיעה שלא נודע, שאי-הידיעה והכרת המרחק מביאים לידי היראה. כל זה שמעתי מהרר"מ גנק, שיחי', בשם רבנו.]

מלאכה בשבת: פעם שאל הר"ר שלום רפהון, שיחי', מאת רבנו אודות מה שכתבו האחרונים שלפעמים יש איסור בורר בספרים. וענהו, ששמע מאביו (הגרמ"ס) שאם נבוא להחמיר ולנהוג איסור בורר בספרים, אז יצא שלא נוכל ללמוד בכלל בשבת! (עי' אור שמח).

הבדלה: בשו"ע או"ח (סי' רצו ס"ו) כתב, אוחז היין בימין וההדס בשמאל, ומברך על היין, ושוב נוטל ההדס בימין והיין בשמאל, ומברך על ההדס, ומחזיר היין לימינו (וגומר ההבדלה, משנ"ב). ומקור ענין החלפת הידים הוא מדברי המרדכי בשם הראב"ה. והעיר רבנו (בשעורי מוריה) שמפשות הגמ' (ברכות מג:) משמע שאין מחליפין, אלא הטעם הוא דמאחר שהיין חשוב יותר מן הבשמים, מחזיקים כוס היין בימין כל הזמן, וההדס בשמאל - אפילו בשעה שמברכים עליו. [וכן מצאתי בס' ח' הגר"א

(הנקרא אמרי נועם) למס' ברכות שמה, אכן אינני זוכר שהזכיר רבנו הערה זו בשם הגר"א. (ד"ע)]

הגדה: בנוסח ברכת 'אשר גאלנו', אנו מתפללים, "כך ד' אלקינו יגיענו וכו' ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים אשר יגיע דמם על קיר מזבחך לרצון וכו'". ונראה לבאר שלפיכך בחרו בביטוי זה ('יגיע דמם'), דקאי אמתן דמים דחגיגת י"ד וגם אשל פסח, דעי' גמ' סוף פסחים דדם דשלמי חגיגה טעון זריקה דווקא, ואילו דם דקרבתן פסח (לדעת רוב התנאים) טעון שפיכה, ובכדי לכלול ב' אופני מתן דמים השונים דשני קרבנות אלו (דזבחים קאי אחגיגת י"ד ופסחים קאי אקרבתן פסח, כמובן), בחרו בלשון זו דיגיע דמם, שאינו נוטה יותר לשום אחת משתי המשמעויות.

יום העצמאות: בשנה הראשונה שלאחר הקמת המדינה מיאן רבנו מלהרשות לומר הלל. רק לאחר עבור כמה שנים כששאלוהו, אמר להם שאם ירצו, יש להם לומר חצי הלל לאחר גמר כל התפילה. וכששאלוהו שוב מה יעשו אם ידחקו הבעה"ב וילחצו על הרב לומר את ההלל תיכף לאחר גמר חזרת הש"ץ, השיב רבנו שיש להצריך שיאמר הש"ץ תחילה חצי קדיש לאחר התפילה. והיינו ע"פ המשנה בר"ה (לב:): ובשעת ההלל הראשון [הש"ץ לשחרית] מקרא את ההלל, הרי שביום שיש חובה לומר הלל, הוא משתייך ומצטרף עם חזרת הש"ץ דשחרית, וביוה"ע, בכדי להראות שאיננו מדינא, ושאיינו מצטרף אל תפילת שחרית, מן הצורך לומר קדיש המפסיק (דהיינו ח"ק) בין חזרת הש"ץ להלל. אך לעולם טפי עדיף לאומרו לאחר גמר כל התפילה.

ובטעם הדבר שנמנע רבנו - בשנים הראשונות - מלהרשות לומר את ההלל, הצביע ללשון הברייתא שהובאה במס' שבת (כא:): לגבי חנוכה, **לשנה אחרת** קבעום ועשאום ימים טובים בהלל והודיה, הרי שהמתינו עד לשנה האחרת. הרי, דאף שאירע נס בשעתו, מ"מ צריכים להמתין ולראות אם יהיה קיום לאותו נס, וה"נ בהקמת המדינה, מן הצורך היה להמתין כמה שנים ולראות אם יהיה המשך וקיום למדינה.

ובקשר ליום ירושלים היה סבור רבנו שאין לומר בו הלל כלל, דכל חשיבותה של ירושלים איננה בתורת העיר שבה, אלא מפאת היותה

מקודשת בקדושת מחנה ישראל, דהעזרה מקודשת בקדושת מחנה שכינה, והר הבית בקדושת מחנה לויה, וירושלים דינה כמחנה ישראל. וכל זמן שהמקדש עדיין בחורבנו, אף ירושלים נחשבת כבחורבנה, דקדושת מחנה ישראל נובעת היא מקדושת מחנה שכינה של העזרה. וממילא אין סיבה לחגוג ולומר אפילו חצי הלל ביום ירושלים. [כל זה שמעתי מה"ר שלום רפהון, שיחי', ששאל כ"ז מאת רבנו בזמן ששימש כמנהל הישיבה הקטנה שבמנהטן].

הלכות חנוכה: א] הרמב"ם (ריש פ"ג מהל' חנוכה) פותח את כל ההלכות שמה ברקע ההיסטורי של היו"ט, וז"ל, בבית שני כשמלכי יון גזרו גזירות על ישראל, ובטלו דתם וכו', עכ"ל. ויש לעיין, מ"ט לא פתח גם את הל' פורים (בריש פ"א מהל' מגילה) ברקע ההיסטורי של אותו היו"ט. ונראה שהתירוץ פשוט הוא, שהרמב"ם כתב בקטע האחרון שבהקדמתו לספרו משנה תורה, וז"ל, כדי שלא יהא אדם צריך לחיבור אחר בעולם ... אלא יהא חיבור זה מקבץ לתורה שבע"פ כולה ... לפיכך קראתי שם חיבור זה משנה תורה, לפי שאדם קורא בתורה שבכתב תחילה, ואח"כ קורא בזה, ויודע ממנו תושבע"פ כולה, ואינו צריך לקרות ספר אחר וכו'.

ומעתה נראה פשוט, שמאחר שהרקע ההיסטורי של היו"ט של פורים מופיע בתנ"ך, לא הרגיש הרמב"ם שום צורך לכפול את הדברים, וכמו שכתב שאדם קורא בתושב"כ תחילה, (ורק) אח"כ קורא (בספר) הזה, וכשיקרא תחילה בתנ"ך, כבר ימצא את כל סיפור היו"ט. משא"כ בחנוכה (שלא נמצא בתנ"ך), דהוצרך הרמב"ם להביא את סיפור הדברים.

ומנהג העולם הוא לקרוא לספרו של הרמב"ם בשם 'יד החזקה', על שם י"ד הספרים הכלולים בו. והיה רגיל רבנו לומר שכנראה מיאנו העולם מלהתשמש בשם שקבע הרמב"ם בעצמו לספרו, דהיינו 'משנה תורה', כי תפסו שמגמה זו שקבע הרמב"ם [שלא יהא אדם צריך לחבור אחר בעולם ... שיהא אדם קורא בתושב"כ תחילה, ואח"כ (בספרו שלו), ויודע ממנו תושבע"פ כולה, (וכפל עוה"פ על דבריו הראשונים) ואינו צריך לקרות ספר אחר וכו', ואשר על כן קבע את שם חיבורו 'משנה תורה'] גבוהה היתה יותר מדי, ושלא מן הנימוס. ועל כן החליפו את שם הספר וקראו לו 'יד החזקה'.

[וכה"ג שמעתי מהר"מ גנק, שיחי', בשם רבנו, דמה"ט נהגו העולם לקראות את שם הספר "של"ה הקדוש", ולא בשמו הנכון "שני לוחות הברית", וכן את הספר "האלשיך הקדוש", במקום שמו הנכון "תורת משה", דשמות האלו (הרגישו העולם) יותר מדי חזקות היו, ויהיה נראה כאילו ר"ל שרק הרעיונות שלו הן הן חשובות כתורת משה, ולא הנמצא בשאר ספרים!]

[בעיי"ש עוד ברמב"ם שכתב בהמשך דבריו, וגברו ... בני חשמונאי הכהנים הגדולים ... והושיעו ישראל והעמידו מלך מן הכהנים וכו'. ומשמע להדיא דס"ל דאף נקודה זו (שהמלך היה מן הכהנים), היה חלק-עצמי מהישועה אשר עבורה תקנו את היו"ט. ומסתמא היינו טעמא שהכהנים היו יותר זריזים בהעמדת הדת על תלה. [ועי' בספר גן שושנים (להרר"מ גנק, שיחי', ח"ב סי' כ), שהביא דברים אלו בשם רבנו בסגנון אחר.] ודברי הרמב"ם האלו עומדים בניגוד לדברי הרמב"ן הידועים (בפי' על התורה לפ' ויחי, עה"פ 'לא יסור שבט מיהודה'), שזה היה עונש החשמונאים שמלכו בבית שני, כי היו חסידי עליון ... בעבור זה שמלכו, ולא היו מזרע יהודה ומבית דוד ... ואפשר ג"כ שהיה עליהם חטא במלכותם מפני שהיו כהנים ... ולא היה להם למלוך ... וראיתי בירושלמי הוריות, אין מושחים מלכים כהנים וכו'.

מגילת אסתר: והימים האלה נזכרים ונעשים בכל דור ודור משפחה ומשפחה מדינה ומדינה וכו' (ט, כח). ודרשו על זה בגמ' מגילה (ג.) להביא משפחות כהונה ולויה ... כהנים בעבודתם ולויים בדוכנם וישראל במעמדם, כולם מבטלים עבודתם ובאים לשמוע מקרא מגילה. ומעניין הדבר שלא הזכירו 'משפחות ישראלים' ג"כ, אלא רק אמרו משפחות כהונה ולויה.

והנה קיי"ל דמשפחות אב קרויה משפחה, משפחת אם אינה קרויה משפחה, ולקבוע אם הבן יהיה כהן או לוי, הדבר תלוי באב, דהוא ענין של משפחה. משא"כ לקבוע על א' אם דינו כישראל או לא (במקרה של נשואי תערובת), דקיי"ל בעכו"ם ועבד הבא על בת ישראל, שהולד ישראל כשר. הרי שענין קדושת ישראל איננו דבר התלוי במשפחה.

ועפ"ז שפיר מוכן המשך לשון הפסוקים בתהלים (ק"ח), יאמר נא ישראל כי לעולם חסדו, יאמרו נא בית אהרן כל"ח, יאמרו נא יראי ד' כל"ח. הרי שהכהנים נקראו 'בית אהרן' על שם שהכהונה תלויה במשפחה, אבל כמו שאין 'יראי השם' תלוי במשפחה (ולכך לא כתיב אצלם בית יראי ד'), כמו"כ קדושת ישראל איננה תלויה במשפחה, וכאמור, ולכך לא קראום 'בית ישראל'. [ועי' מש"כ בזה בס' ארץ הצבי, עמ' ק"ח-ק"ט].

שחיטה: ביאורו הידוע של הגר"ח בדעת הרמב"ם בשחיטת טריפה [ע"פ דבריו בהל' מאכ"א (פ"ד) שחצי כזית מטריפה וחצי כזית מנבילה מצטפרים, ודבריו בהל' שאר אבות הטומאה (פ"ב) שהדין ששחיטת עכו"ם מטמאה במשא הוא רק מדרבנן, דשחיטת עכו"ם דמיא לשחיטת טריפה, שמטרה מידי נבילה] שאין זה איסור צדדי על הכשר (ככב"ח), אלא גדר איסורו הוא שחסר בהיתר השחיטה לגבי אכילה,¹ חידוש זה (שמענו מרבנו) היה דרשת הבר-מצוה של הגר"ח, שאביו (הרב בית הלוי) לא הכין פלפול עבורו, אלא אמר לו להגיד דבר חידוש משלו, וזה היה חידושו אז.

ומעניין הדבר שבס' אתון דאורייתא יש אריכות (סי' טז) בנושא הזה ממש, וכמה סברות יש שידועות מהגר"ח, ונמצאות ג"כ בספרי הג"ר יוסף ענגיל. ושמעתי בזה מהרר"ז חרל"פ, שיחי', ששמע מאביו הג"ר יחיאל מיכל, ז"ל (שגדל בצעירותו בירושלים), את הסיפור דלהלן, שפעם אחת שלחו אנשי היישוב משולח לאירופא לאסוף כספים עבור ענייהם, שהעניות והדחקות שביניהם היו להפליא, והמשולח ת"ח היה, ובנסעו באירופא מעיר לעיר היה משוחח עם כל הרבנים בד"ת, ובנסעו דרך בריסק

¹ [לפי מה שרשום בחי' הגרי"ז מפי השמועה בסוף ח"ב, מכתב הגרי"ז המופיע בסוף חי' הגרי"ז על הרמב"ם, בו הביא הסבר זה מאביו הגר"ח בגדר דין שחיטת טריפה, נכתב להג"ר יחזקאל אברמסקי. ושני המכתבים הראשונים המופיעים שמה שנכתבו ל'יקירי' נשלחו לרבנו. (כן הזכיר פעם רבנו). וכנראה שהמכתב הראשון, הודן בענין עבודת כה"ג ביוה"כ, נכתב כתגובה למאמר רבנו (השתחויה לכה"ג ביוה"כ) המופיע בס' קובץ חידושי תורה (עמ' קמה).

פגש את הגר"ח, והקשה לו איזו קושיא, ור' חיים השיבו ע"פ איזה יסוד מחודש, והזכיר קצת הוכחות ליסוד ההוא.

בהמשך נסיעתו הגיע המשולח לקראקא, והזכיר אותה הקושיא בפני הגר"י ענגיל, וגם הוא יישרה כדרכו של הגר"ח, ע"פ אותו היסוד, אלא שהזכיר הרבה יותר מראה מקומות להוכיח את נכונות היסוד. בדרכו חזרה לא"י, עבר המשולח (הת"ח) עוה"פ דרך בריסק, ונכנס עוה"פ אצל ר' חיים, והזכיר לו את מה שקרה, שגם הגר"י ענגיל תירץ כמותו ממש, אלא שהוסיף להזכיר כהנה וכהנה הוכחות ליסוד ההוא. וכשמוע ר' חיים את דבריו, אמר לו, 'אה, אתה מעוניין בעוד הוכחות נוספות, והלך ולקח א' ממחברותיו עם כתבי חידושו, והראה לו שבמחברתו היו כתובות כל הראיות של ר' יוסף ענגיל - ועוד יותר.

כשחזר המשולח לירושלים אמר אז לחכמי העיר, שב' הרבנים (ר' חיים ור' יוסף ענגיל) שניהם גאונים אדירים המה, אלא שבעל פה ר' יוסף ענגיל הוא יותר מרשים, אכן בכתב הר' חיים במחברותיו הוא היותר מרשים!

אבר מן החי: כשלמדנו (בשנת תשי"ט) הסוגיא בסנהדרין (נט). בקשר לאמ"ה ודם מן החי לבני נח, סיפר לנו רבנו כדלהלן: בהסכמת הגאון בעל שואל ומשיב להס' עטרת תפארת ישראל (עה"ת) מאת הג"ר ישראל סאטינאבער (שהיה מתלמידי הבעש"ט), הזכיר (בין השאר) בשם חותנו, שאנשי העיר סאטינאב סיפרו כי הגאון בעל שאגת אריה עבר פעם דרך עירם, וצלחה עליו (על הר"ר ישראל הנ"ל) רוח גבורה, והכה את האריה בימי השלג, כדרשת חז"ל.

וכונתו לרמוז להגמ' בכרכות (י"ח), שפסוק זה (בס' שמואל) מרמז על גדלותו של בניהו בן יהוידע בלימוד התורה, ואף כאן, מעשה שהיה כך היה, שהיה השאג"א נוסע שמה על הכביש, ומחמת ריבוי השלגים הוצרך ללון שם בעיר סאטינאב, והר"ר ישראל הנ"ל הקשה לו קושיא חזקה שלא היה יכול ליישרה, ולזה קרא הג"ר יוסף שואל נאטאנזאהן - הכה את האריה, ותוכן הקושיא הי' כדלהלן: בחולין (קב:): נחלקו ר' יוחנן ור"ל בגדר האיסור דבשר מן החי, אם נלמד מהפסוק של

אבר מן החי או מהפסוק של טריפה, וקיי"ל להלכה כר' יוחנן שנלמד מקרא דטריפה (עי' רמב"ם פ"ד מהל' מאכ"א ה"י).

ועפיי"ז קשה מה שפסק הרמב"ם לגבי בן נח (פ"ט מהל' מלכים ה"י) שבן נח חייב על אבר מן החי וגם על בשר מן החי, דבשלמא אילו היה פוסק כר"ל שבשר מן החי נלמד מקרא דאבר מן החי, היה מובן מ"ט נוהג אף לגבי בני נח, אבל מאחר שפסק כר' יוחנן, שבשר מן החי איסורו מתורת טריפה, ואצל ב"נ פשיטא שלא נוהג איסור טריפה, מ"ט אסור להם לאכול בשר מן החי.

וביישוב הקושיא אמר רבנו בשם אביו הגרמ"ס, דיעויי"ש עוד ברמב"ם הנ"ל (הל' מלכים) שאף שבישראל אין לוקים אלא על כזית של בשר מן החי, אצל ב"נ חייב על בשר מן החי בכלשהו, שלא ניתנו השעורים אלא לישראל בלבד. והנה גדר אבר מן החי היינו עצם שלם עם בשר וגיד, ומאחר שלא ניתנו שיעורים לב"נ, כל כלשהו של בשר מן החי מהווה חצי שיעור מאיסור אבר מן החי.

[ול"י קשה טובא תירוץ זה, דהלא דין חצי שיעור רק שייך בשיעור מצטרף ולא בשיעור נקודה, וכאן לכאורה זוהי הגדרת אבר מן החי - עצם עם בשר וגיד, והוא שיעור נקודה. וטפי נ"ל כדברי הרמב"ן (בחי' לחולין שמה), דהך מחלוקת בין ר' יוחנן לר"ל, רק שייכא בישראל, אבל אצל ב"נ לכו"ע בשר מן החי אסור כחלק מאיסור אבר מן החי.]

הלכות דגים: בכנה"ג (ליו"ד סי' פג, הו"ד בדרכ"ת שמה ס"ק יז) הביא שמנהג פשוט בכל ישראל לאכול את הדג בעל חרב, הואיל ויש לו סנפיר וקשקשת. ולפני כמ' שנה הכריז אחד מהרבנים באמריקא שסארדפיי"ש איננו דג טהור, מפני שקשקותיו אינם דומים בצורתם לקשקשי שאר הדגים הטהורים, ושלא לזה נתכוון הכנה"ג. ובזמן ההוא, ביקש רבנו מהרה"ג פרופסור שלמה שטרנברג, שיחי', לבדוק בענין, והראה לו לרבנו את הדג ואת קשקותיו (ועדיין המעטפה עם הקשקשים ברשותו כיום). ואמר לו אז רבנו שלפי דעתו הדג הזה דג טהור הוא, דאין שום הלכות מסויימות אודות צורת הקשקשת המשמשת כסימן לטהרת דגים.

בשר בחלב: יש נוהגים שלא להמתין שש שעות שלמות בין אכילת בשר לבין אכילת חלב, אלא ממתנינים ה' שעות שלמות וזמן-מה אל תוך השעה הששית. ושמעתי מהר"י לוקשטיין, שיחי' בשם רבנו, שזה ע"פ לשון הרמב"ם (סוף פ"ט מהל' מאכ"א) - "והוא כמו שש שעות", דמשמע דאינן שש שעות שלמות. [וכן הובא בשם הגר"ח בס' נשמת אברהם (יו"ד ריש סי' פט).]

ובטעם דבר זה הציע אחד מן התלמידים דאולי י"ל דכמו שיש הלכה של מקצת היום ככולו, כמו"כ יש דין של מקצת השעה ככולה. רבנו הקפיד על זה שהציע כן, ואמר שדבר זה לא ניתן להיאמר. אלא שטעם הנוהגים כן היינו עפ"י הגמ' חולין, שנזכר שמה שהמנהג היה להמתין מסעודה אחת לשניה, ואצלנו, הרבה נוהגים לאכול סעודת הצהרים בין שתיים עשרה לשעה אחת, ולעת ערב אוכלים סעודת הערב משש ועד לשבע, ובאם אכל בשר בסעודת הצהרים וגמר אכילתו קצת קודם שעה אחת, ומתחיל בסעודת (חלב) של הערב בשעה שש, נמצא שהמתין קצת יותר מחמש שעות והוא מסעודה לסעודה.

מורא אב: עי' שו"ע יו"ד (סי' רמ ס"ב), איזו מורא ... לא יקראנו בשמו. ושמעתי שדעת רבנו היתה שאפילו אם אביו מרשהו על כך ורוצה בזה, עדיין אסור לקרותו בשמו. [ואולי ה"ט, דזה כבר הוי בכלל בזיון, ומבואר בשו"ע, דאף דהאב יכול למחול על כבודו, אינו יכול למחול על בזיונו. (הר"מ גנק, שיחי'. ועי' בספרו חזון נחום, סי' ח)]

ת"ח: בערב ר"ח אלול תר"צ נידון הג"ר יחזקאל אברמסקי, ז"ל, לחמש שנות מאסר ועבודת פרך בסיביר. (עי' ס' שחר אורו, תולדות חייו של הרמ"צ נריה, ז"ל, עמ' נט.) כמה ממשלות המדינות המערביות לחצו על ממשלת הקומוניסטים של רוסיה לשחררו, היות והיה ת"ח מפורסם, עד שהוכרחו לשחררו. וקיבל אז הזמנה לשמש כראב"ד בלונדון, אלא שבין זמן שחרורו לזמן בואו ללונדון הוכרח לבלות כמה שבועות בברלין.

רבנו הזכיר פעם שהכיר את הרב אברמסקי, אך לא סיפר עליו מאומה. אך שמענו מפי בנו של הרב אברמסקי שאביו היה מאוד מכיר טובה לרבנו כל השנים על כך שבזמן שהותו בברלין (ורבנו היה אז תלמיד

באוניברסיטה שמה) דאג רבנו עבורו בכל יום לספק לו כל סעודותיו וכל צרכיו עד שכבר היה אפשר לו להמשיך בדרכו ללונדון. (שמעתי מהר"ז חרל"פ, שליט"א.)

תלמוד תורה: א] שאלו מאת רבנו, עד כמה צריכים להכניס ממסורת התושבע"פ בשעה שמלמדים חומש לילדים צעירים, והשיבם, שאם מלמדים חומש בלי חז"ל, תשאר התורה כמו ה'ביבעל של הנוצרים', ותמיד צריכים ללמד חומש בצרוף עם מסורת התושבע"פ. והוסיף עוד ואמר שעל דבר זה היה רבינער הירש מומחה גדול, לצרף התושבע"פ יחד עם לימוד החומש. (שמעתי מהר"ר שלום רפהון, שיחי', ששאל לרבנו על כך בעודו משמש כמנהל הישיבה הקטנה שבמנהטן.)

ב] לפעמים קובעים בישיבה להתחיל בלמוד מס' כתובות מפרק אלו נערות או להתחיל בלמוד מס' ב"ב מפרק חזקת הבתים. והעיר על כך רבנו שיש בזה חשש איסור של אין מעבירין על המצוות, שהרי כשפותחים הספר נתקלים תחילה בפרק ראשון. ועי' משנה מנחות (סד:), דמבואר שמה שמצות העומר להביא מן הקרוב, ובגמ' שמה מבואר דה"ט, משום דאין מעבירין על המצוות. כלומר, כשאני מוכן לקיים מצוה, ויש בסמוך לי חפצא אחד, איננו נכון לעבור עליו ע"מ לקיים את אותה המצוה בחפצא שהוא רחוק יותר. וה"נ, היה להם לקיים מצות תלמוד תורה בריש המס' (ברך ב'), שנתקלים בו תחילה, ולא לדלג על הדפים הראשונים ולקיים מצות ת"ת בדפים המאוחרים שיותר רחוקים ממנו.

דרך הלימוד: בקשר למש"כ בס' נפש הרב [עמ' טו], וע"ע מש"כ מזה בס' האדם ועולמו (עמ' עח), שרבנו אמר כמה פעמים, שאביו לימדו בטוב היאך לקרוא בין השיטין, שמעתי מהר"ר עזריה ברזון, שיחי' (ראש ישיבת מבשרת), ששמע מאביו הר"ר דוב בער, ז"ל, שלמד בישיבה אצל הגרמ"ס, ז"ל, שמפעם לפעם היה ר' משה מזמין את התלמידים לביתו (לא רחוק מהישיבה) והיה מראה להם איזה מאמר של חדשות בעיתון "דער מארגען זשארנאל" (ביידיש), והיה שואל מהם שידייקו בין השיטין, "נו וואס שטייט דא" (מה כתוב כאן), כלומר, מה הניעו לפלוני לומר מה שאמר, ומה הניעו לפלוני להגיב באופן שהגיב וכו'.

וזכורני היאך שבכל שנה (משך כמה שנים) היה בא הר"ר חיים יעקב גאלדוויכט, ז"ל (ראש ישיבת כרם ביבנה), לבקר באמריקא, והיה תמיד בא לישיבה ומעביר שמה שיעור, ומשוחח עם תלמידיו לשעבר (בוגרי ישיבתו), ומפעם לפעם היה ג"כ נכנס אצל רבנו לבקר בחדרו שבפנימיה. וזכורני היאך שפעם אמר לנו, שניהל שיחה עם רבנו בענייני הפוליטיקה שבארץ, אשר רבנו לא ביקר בארץ מאז שנת תרצ"ה (כשהיה מועמד לרבנות דתל אביב) ולא הכיר אישית את רובא דרובא של האנשים אשר שמותיהם היו תמיד מופיעים בעיתונים בקשר לענייני הפוליטיקה, ואעפ"כ אמר שרבנו ניתח כ"כ נכון את עמדת כל אחד ואחד מהם. והבין (מבין השיטין מהנדפס בעיתון) מה הניע לכל אחד ואחד לנקוט בעמדתו, ולא יזו תכלית היה מתכוון כל א' וא' מהם.

וזכורני שבשנה שנפטר הגרי"ז, ז"ל, בירושלים, הוציאו מאמרים מיוחדים אודותיו, ובין השאר סיפרו היאך שאמר פעם, שהוא לא כמו האבא שלו (הגר"ח), שאביו היה יכול לנתח איזה מצב ולהגיד כבר מראש, מה יקרה לסוף ששים שנה אם ינקטו בעמדה זו, ומה יצא אם ינקטו בעמדה השניה, "אך אני - אין לי כח של עמקות והבנה שכזה", והמתין קצת והוסיף, "אכן כמדומה לי שעכ"פ יש לי מעלה על הרבה מהרבנים האחרים שבדור, שלכל הפחות אני יכול לראות מה שעומד לפני תחת עיני."

מצות יישוב א"י: כמה שנים היה רגיל רבנו לומר שכל מי שעוסק ברבנות או בחינוך באמריקא הרי הוא לוחם נגד התבוללות, ואסור לו להפסיק עבודתו זאת ע"מ לעלות ארצה, בכדי לקיים מצות יישוב א"י. [וכדברים האלה ממש ע"י תשו' מהר"ם שיק (יו"ד סי' רכז), וז"ל, הרי הוא עומד באמצע המלחמה (נגד הריפורם) ... ובעת המלחמה נאמר ופקדו שרי צבאות בראש העם, ובנסיעתו יניע את לב המון בני ישראל. והיא היא התשובה שרמז אליה הגר"ע במכתבו להרא"ה קוק (נדפס באגרות רח"ע, ח"ב, סי' תשנב), בהסבירו מדוע אינו יכול להחליט לעזוב את פולין ולקבוע דירתו בא"י, אע"פ שתמיד חלם על כך. (ד"ע)]

קריעה: הקונסרביטיבים התחילו הנהגה חדשה כאן באמריקא, שתחת לקרוע את הבגדים, מחברים סרט (ריבע"ץ) שחור קטנטן לבגד, ואותו קורעים. ופעם שמעו תלמידי הישיבה מרב אחד אורטודוקסי (שגדל באמריקא) שאמר בשם הסבא שלו, שהיה ת"ח שהגיע לאמריקא מאירופא, דשפיר אפשר לקיים בזה ידי חובת מצות קריעה. התלמידים שאלו מרבנו על כך, אך לא הזכירו במפורש את שמות הרבנים. וכשמוע רבנו את דבריהם הקפיד מאוד ואמר שהוא מכיר במי המדובר, והוא איננו ת"ח, וגם הסבא שלו לא היה ת"ח. ואין זה נכון לדינא כלל. והוסיף שכך הוא ה'מנהג' לתלות הוראה בלתי-נכונה באילן גדול. והזכיר אז את העובדא שאירע אצל איזה רב באמריקא שהכריז בביהכנ"ס שלו כשחל יו"ט במוצ"ש שלא ישכחו הבעה"ב להניח עירוב תבשילין בערב שבת. השמש שבביהכנ"ס שידע קצת מקיצור שו"ע לא רצה לביישו להרב בפרהסיא, והמתין עד לאחר שכבר הלכו להם כל המתפללים, והעיר אז להרב בצנעא שאין זה נכון, שרק עושים ע"ת כשהמצב הוא להיפך, כשחל היו"ט בערב שבת!

הרב תפס תיכף ומיד שטעה בזה, ותחת מלהודות על טעותו, השיב להשמש ואמר, "דער גאון'ס שיטה!" (כלומר, שכך היא שיטת הגר"א! דהרי ידוע הוא שתמיד יש לו להגר"א שיטה שונה ומחודשת, והבין הרב שהשמש לא ידע שום דבר מזה, וכבר לא יוכל לתופסו עוד). וסיים רבנו ואמר לתלמידים, שכך עושים אלו שאינם יודעים את ההלכה, שתולים טעויותיהם באנשים גדולים. (ובעוה"ר, כך אירע אצל רבנו עצמו, שהרבה שלא הבינו אפילו את השיחת-חולין שלו, תולים בו בוקי סריקי, בין בעניני הלכה, ובין בעניני השקפה).

קבר ישראל: עי' תשובות מנחת אלעזר (ח"ב סי' מא) שצריכים תמיד הרחקת ח' אמות בין קבר ישראל לבין קבר נכרי, שלא תהא תפיסת הקבר של זה בכלל תפיסת הקבר של השני, ותפיסת הקבר שיעורו ד' אמות. וע"ש שסובר דלא מהני מה שיש גדר מפסיק ביניהם, דתמיד בעינן להרחקת ח' אמות, דהגדר הוא למעלה מן שטח הקרקע, והמתים הלא קבורים הם מתחת לקרקע. ושמעתי מהר"כ הכהן ברנדר, שיחי', שדעת

רבנו היתה להקל בענין זה, וכמנהג העולם שהזכיר המנח"א שמה, לסמוך על המחיצה המפסקת, מבלי להניח ח' אמות פנויים.

אבלות: עי' מש"כ בס' נפה"ר (עמ' רנג) שבנוסף על הדין **שהאבל** אסור בתלמוד תורה, יש הלכה נוספת שאין אומרים שמועה ואגדה בבית האבל, שאפילו המנחמים אסורים לשוחח בדברי תורה אחד עם השני, עיי"ש. ומה"ט לא היה ניחא ליה לרבנו מהמנהג הנפוץ ללמוד משניות בין מנחה למעריב בבית האבל. ומעשה אירע שאחד מתלמידיו היה באמצע שבעה, ולא היה ביכלתו למנוע את לימוד המשניות, ויעצו רבנו שעכ"פ הוא יצא לחדר אחר בזמן הלימוד. (שמעתי מהר"מ גנק, שליט"א).

[ואולי ה"ט, שלא יעבור **האבל** על האיסור **שלו** (שלא ללמוד תורה), אע"פ שבין כה וכה הרי הם עוברים על ההלכה של אין אומרים שמועה וכו' בבית האבל.]

נחום אבלים: המנהג המקובל הוא שאומרים "המקום ינחם אתכם וכו'", ומקורו בפ"ק דגמ' שבת (יב:). וצריכים להבין מ"ט משתמשים בביטוי 'המקום' במאמר זה, ולא אומרים 'שהקב"ה ינחם אתכם'. ונכון הדבר שכוונת הביטוי 'המקום' היא לרמוז על כך שהוא מקומו של עולם וכו', אבל מאי שייטיה בדוקא לכאן. [ועי' מש"כ מזה בס' מפניני הרב, בערך נחום אבלים.]

והציע בזה רבנו, דמצות כבוד אב נוהגת בין בחייו ובין לאחר מותו, אלא שמשנתנית היא באופיה לאחר מיתת האב, דהיינו, דבחייו קיי"ל **שלא** ישב במקומו, אך לאחר מותו האופן הכי-נכון להראות כבוד לאביו הוא שימשיך הבן להיות בדוקא במקומו, דהיינו, בהמשך המסורה שקיבל מאביו. לכן אנו אומרים 'המקום' ינחם וכו', כלומר, זה שהבן ממשיך **במקומו** של אביו ישמש כנחמה לכל המשפחה, שזה מורה על כך שעבודת הנפטר לא היתה לבטלה ולא יגע לריק. (שמעתי מהר"ר מאיר פולדא, שיחי', בשם רבנו.)

חתונה: כתב מהרש"ל בס' יש"ש (כתובות פ"א סי' יז), וז"ל, והזכוכית שמשברים תחת החופה י"א זכר לאבלות ירושלים, כלומר 'וגילו ברעדה'

כהאי דכתיב בר"פ אין עומדין ... ועל דרך הכונה הראשונה (שהקב"ה קידש לישראל בקדושי התורה שהיא ... מאורסה, וענן על ההר כעין חופה וכו') נראה שהוא רמז לזכור קידושין הראשונים שמשם שיבר הלוחות שהיו של סנפירין, וביטל קצת קדושין ע"י עון העגל וכו'. [וכ"ה בס' שלחן ארבע (המיוחס לר' בחיי)].

והסביר בזה רבנו (דאיזה מעלה היא, ומה היחוס בזה לעשות זכר לשבירת הלוחות), דמבואר במדרש תנחומא שמפני כן נשתברו הלוחות הראשונות שלא ניתנו בצנעא. [עי' מש"כ בזה בס' מפניני הרב, בדברי תורה לפ' כי תשא (אות ב)], ובשעת החתונה רוצים אנו להזכיר להזוג הצעיר ולזרזם על כך, שיזהרו בעניני צניעות בחייהם, כי אם חסר להם בענין זה, עלולים הם להרוס את חיי האישות שלהם.

[כן שמעתי מהרר"מ גנק, שיחי'. ובכתיבי הר' נחמן מברסלב מצאתי שהמנהג שהחתן דורש בחתונה הוא זכר למתן תורה, ומה שנהגו להפסיקו להחתן באמצע, הוא זכר לשבירת הלוחות. ושמעתי פעם מהגר"מ גיפטער, ז"ל, שאולי לזה נתכוון, שאם חלילה לא יזכה החתן, אז נעשית כנגדו. והוא ג"כ קצת על הדרך הנ"ל, ד"ע.]

גלות: משך הרבה שנים העביר רבנו שעור בנוא יארק בביהכנ"ס "מוריה" בכל יום שלישי בערב (אור ליום רביעי). אותו ביהכנ"ס היה דירה שכורה בקומה השניה שבבנין במנהטן. בזקנותו היו כמה שבועות שרבנו היה חולה ולא היה יכול לעלות בשום אופן על המדרגות עד לקומה השניה (ומעלית לא היתה שמה), והעבירו את השעור לביהכנ"ס אחר (של "צעירי ישראל") על אותם השבועות.

כשחזר והבריא קצת, וחזר השעור למקומו הראשון לביהכנ"ס מוריה, סיפר רבנו כדלהלן: פעם חלה הגר"א, וציוו עליו הרופאים שיצא מחוץ לעיר ווילנא על זמן-מה לשאוף אויר צח ולהתחזק. הגר"א מיאן לשמוע להם בגלל החשש של ביטול תורה. כל חכמי העיר ניסו לשכנעו שישמע לעצת הרופאים, והוא בשלו ממאן מלבטל מתורתו אפי' לזמן-מה של כדי הנסיעה.

אנשי ווילנא החליטו לשלוח מכתב להגר"ח מוואלאז'ין, שאולי יבוא הוא וישפיע על רבו הגר"א לשמוע לעצת הרופאים. ר' חיים הגיע, נכנס לביתו של הגר"א, ולאחר גמר שיחתו יצא הגר"א ואמר שעכשיו הוא מוכן לנסוע מחוץ לעיר להינפש. רבני העיר נגשו אל ר' חיים ושאלוהו - היאך זה הצליח לשכנעו לרבו, ואיזה דבר חדש הזכיר לו שהם לא אמרוהו מקודם.

ענה להם ר' חיים, שהזכיר להגר"א את דברי הגמ' בפ' אלו הן הגולין (יב:), שבן לוי (הגר בתוך א' מערי המקלט, שהרג נפש בשגגה) גולה משכונה לשכונה. הרי שלפעמים אף בגלות מועטת שכזו ג"כ מתכפרים. ולאחר שסיים רבנו את סיפור הגר"א הוסיף ואמר, אולי היינו כולנו (הוא והבעה"ב המקשיבים לשעורו) צריכים לכפרה.... (שמעתי מהרר"מ גנק, שיח').

פרשת וירא: והוא עומד עליהם וגו' (יח,ח). פעם אירע שת"ח חסידי אמר על הגר"ח בפניו שחצי-חסיד הוא. שאלו ר' חיים זה מנין לך, והשיבו הלה מן הפסוק 'והוא עומד עליהם'. ר' חיים הבין למה התכוון, ושאלו שוב, 'האם ידוע לך כל הסיפור על נכון? והשיב הלה 'הן'.

אז ביקש ממנו ר' חיים שיגיד את כל הדברים בפני כל הנוכחים, וסיפר הלה שכשר' חיים היה ילד קטן חלה מאוד, וכל הרופאים התייאשו ממנו. אך הסבא שלו (חותנו של הרב בית הלוי) היה ממקורבי הרה"ק רבי משה מקוברין, ובאותו זמן נזדמן הרבי לבקר אצלו בבית, ומיד כשנכנס לביתו, פנה אליו הסבא של הילד החולה ואמר לו, "רבי, צרה גדולה יש לי בתוך ביתי, נכדי היקר חיימ'קה חולה אנוש." אמר לו הרה"ק מקוברין "בא ונבקר את הילד החולה בחדרו."

נכנסו שניהם לחדר, והרה"ק מקוברין פתח והסביר שבפרשת וירא כשהמלאכים באו אל אברהם אבינו והוא נתן להם לאכול, נאמר, 'והוא עומד עליהם', בלשון הווה, ולכאורה היה צריך לכתוב 'והוא עמד עליהם', בלשון עבר. אלא שמבואר בספה"ק שבכל פעם שיהודי מקיים מצות הכנסת אורחים, בא אברהם אבינו ע"ה ועומד אתם אז, ועל כן נאמר בלשון הווה. ובאברהם אבינו מצינו בגמ' (ב"ב טז:) שאמרו מרגלית טובה היתה תלויה בצוארו, וכל חולה הרואה אותה מתרפא. וא"כ, היות ואתה

מקיים עמי כעת הכנסת אורחים, הרי נמצא כאן אתנו עתה אברהם אבינו, והחולה מסתכל במרגלית שלו, ובטוח אני שהילד יתרפא בעזתי, וכן היה.

ר' חיים הקשיב בהתעניינות מרובה לכל מה שסיפר הלה, ואמר אחריו, "כן, נכון, כן שמעתי גם אני את סיפור הדברים מאבי, זצ"ל." [מהס' מחשבת נחום (רבינוביץ), עמ' רלט.]

פרשת וישלח: עד אשר אבוא אל אדוני שעירה. ועי' רש"י, דקאי אימות המשיח. עי' דרשת רבנו בזה בס' האדם ועולמו (עמ' קי).

פרשת בשלח: א] אז ישיר. שאמרו שירה על הנס, אכן אצל חז"ל הי' ענין הטבע יותר חשוב מאשר נס המשדד את הטבע, עי' דרשת רבנו בזה בס' האדם ועולמו (עמ' עג-עה) ובס' מפניני הרב, בליקו"ת לפ' שמות אות ב' עה"פ וארד להצילו.

ב] בהפטורה. רמתיים צופים. דרשת רבנו בזה נמצאת בס' האדם ועולמו (עמ' פב).

פרשת יתרו: זכור את יום השבת לקדשו (כ,ח). ופרש"י, תנו לב לזכור תמיד את יום השבת, שאם נזדמן לך חפץ יפה תהא מזמינו לשבת. ועי' בל' הרמב"ן שכתב, וזו הבריייתא היא ששנויה במכילתא כך ... אבל בלשון יחיד היא שנויה, ואינה הלכה, שהרי בגמ' אמרו תניא אמרו עליו על שמאי הזקן ... אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו ... והלכה הוא כדברי ב"ה.

וליישב דברי רש"י הזכיר רבנו בשם הנצי"ב (עי' הרחב דבר, לפ' ואתחנן - ה,יב) דבאמת אף ב"ה מודו לב"ש דכלול במצות זכור הוא להכין עבור השבת עד שלא תכנס [ולדעת הגר"א זוהי מצות כיבוד בנגוד למצות עונג, עי' מש"כ בס' מפניני הרב בערך כבוד ועונג], אלא דגדר ענין זה (כלומר, עד כמה להכין מלפניה) תלויה במדת האדם ואופן הנהגתו בחייו בכלל. דהיינו, אם מדרכו תמיד להכין עבור העתיד, אזי עבורו כלול בהך מצוה להכין אפילו מתחילת השבוע. אך הלל הזקן מדה אחרת היתה בו, שכל מעשיו לשם שמים, שאמר ברוך ה' יום יום. לפיכך, לבני אדם שיש להם אופן הנהגה שכזו, הם אינם מחוייבים להכין עבור השבת מתחילת

השבוע. ובעיקר הדין אין כאן באמת מחלוקת. [ועי' בס' גן שושנים ח"א (סי' יב).]

ולפי"ז המשיך רבנו ואמר, שמאחר שבזמננו מנהג העולם הוא להכין פענשי"ן עבור שנות הזקנה, סיווינג"ס, וגם אינשורענ"ס פאליס"י, הלא כל הנהגת החיים שלנו היא דלא כהלל הזקן. וממילא, עבורנו אף ב"ה יודו שכך היא ההלכה, ושפיר הביא רש"י את דברי שמאי הזקן.

פרשת כי תשא: הראני נא את כבודך (לג, יח). דרשת רבנו בביאור מקרא זה נמצאת בס' האדם ועולמו (עמ' עט).

פרשת פקודי: ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים את משכן אהל מועד (מ, ב). וביאר שמה הרמב"ן ע"פ הספרא שבכל שבעת ימי המלואים היה מקים ומוריד את המשכן, ובר"ח ניסן שהוא השמיני למלואים נצטווה להקימו לעמדה, כלומר, שלא ע"מ להורידו עוד.

ונתקשה בזה הרמב"ן, דהלא אהרן ובניו נצטוו, 'ופתח אהל מועד תשבו שבעת ימים לילה ויום', ואם היה משה מוריד את המשכן בכל יום, נמצא שהם לא ישבו פתח אהל מועד, וכדאיתא בגמ' (ריש עירובין) ששלמים ששחטן קודם שנפתחו דלתות ההיכל פסולים, דבעינן 'ושחטו פתח אהל מועד', וה"נ לגבי הכהנים, דבעינן שיהא אהל מועד בנוי ולא מפורק, ופתוח (ולא נעול), כמו בשלמים. והיאך יתקיימו שני ענינים אלו בבת אחת, שבכל יום מז' ימי המילואים היה משה מוריד את המשכן, ובו בזמן קיימו הכהנים את דינם לישב פתח אהל מועד ז' ימים לילה ויום.

ותירץ בזה הרמב"ן שנראה לדעתם שבז' ימים הראשונים היה מקים את המשכן בבקר בבקר, ועמד כן כל היום וכל הלילה, וכעלות השחר היה מוריד אותו, וחוזר ומקימו מיד. וע"פ פשוטו אינו מובן, היאך פתר בזה את בעייתו אשר הציג, הלא אי בעינן שישבו הכהנים פתח אהל מועד שבעת ימים לילה ויום, אם הוריד משה רבנו את המשכן אפילו רק לשעה קלה, הרי חסר הזמן ההוא. ומה הרויח הרמב"ן במה שהציע שהורידוהו לאחר עלות השחר, וחזרו והקימוהו תיכף ומיד.

והנראה לומר בכונתו, דבפ' בראשית יש שתי פרשיות הדנות בקריאת השם יום, דבפסוק ה' שבפרק א' כתוב, "ויקרא אלקים לאור יום וגו'", הרי שהשם יום תלוי באור, ואור יש בעולם משעת עלות עד צה"כ. ואילו להלן בפסוק ט"ז כתיב, "ויעש אלקים את שני המאורות הגדולים, את המאור הגדול לממשלת היום וגו', ולמשול ביום ובלילה" (שם, יח), ומפסוקים אלו מתבאר שיש שם יום אחר התלוי בממשלת גוף כדור השמש עצמו, דהיינו מנן החמה ועד שקיעת החמה, ואיננו תלוי באור. וברוב המקרים בהלכה משתמשים בדין 'יום' התלוי באור, אך במקרים מסויימים משתמשים בדין 'יום' התלוי בגוף השמש עצמו.

והשוה דברי הראב"ד (שעל הרי"ף, ריש מס' פסחים) שלענין קדשים וטהרות, הדין של יום תלוי בשמש ולא באור. וכן השוה מחלוקת המג"א והגר"א לענין חשבון שעות היום בנוגע לזמני היום, אי משערינן מנן החמה עד השקיעה או מעלות השחר עד צה"כ. [ע"י כל זה במסורה, חוברת ג' (עמ' ה)]. ודעת הגר"א בזה (סי' תנט סק"ה) היא באמת כדעת הרמב"ם (הל' קרבן פסח פ"ה ה"ט), וע"י במש"כ בזה בס' מפניני הרב (בערך זמני ק"ש ותפילה).

ומעתה נראה לבאר שלזה נתכוון הרמב"ן, שהכהנים ישבו פתח אהל מועד כל היום מזריחה עד שקיעה, וכל הלילה (מצאת עד עלות), דלענין הגדרת 'יום' השתמשו ביומו של שמש, ולענין הגדרת 'לילה' השתמשו בהגדרתו של חשך. וממילא, במה שהיו כמה דקות בכל יום מז' ימי המילואים (בין עלות לזריחה) שלא היה המשכן עומד, והיה חסר אז (באותן הדקות) בישיבת הכהנים פתח אהל מועד, לא איכפת לן, דמה שהיו מחוייבים לישוב 'לילה ויום', אין הכונה לכ"ד שעות בכל יום, אלא לזמן של לילה בפנ"ע, ולזמן של יום בפנ"ע. והרי קיימו את שניהם, וכמו שנתבאר. כן נראה לומר בכונת הרמב"ן.

פרשת אחרי מות: השוכן אתם בתוך טומאתם (טז, טז). כלומר, שהשכינה כאמא המטפלת בבנה המלוכלך ולא כאבא שעומד מן הצד. ע"י דרשת רבנו בזה (שהשכינה משמשת גם כאבא וגם כאמא) בס' האדם ועולמו (עמ' קיט).

פרשת במדבר: לבני יוסף לבני אפרים (א, לב) ... לבני מנשה וגו' (שם, לה). והעיר שמה הרמב"ן עה"ת, דכאן לגבי סדר הדגלים הקדים אפרים למנשה, ואילו להלן בפרשת מסעי, בחלוקת הארץ לשבטים על פי הנשיאים, הקדים מנשה לאפרים (לד, כג-כד). ועיין שם (בפ' מסעי) מה שהסביר בזה.

והיה נראה לומר ע"פ דברי רש"י עה"פ בפ' מקץ (מב, כג) "כי המליץ בינותם, שזה מנשה, ואילו בפ' ויחי (שם מח, א) פרש"י עה"פ "ויאמר ליוסף הנה אביך חולה, שי"א שאפרים היה רגיל לפני יעקב בתלמוד, וכשחלה יעקב ... הלך אפרים אצל אביו ... להגיד לו. הרי שלפי דברי המדרשים, אפרים היה עוסק בתלמוד תורה טפי ממנשה אחיו, ואילו מנשה היה עוסק בצרכי צבור ובעסקי רבים.

ובודאי עסקנות דבר חשוב למאוד, ואיתא בירושלמי (ר"פ אין עומדין) דהעוסק בצרכי צבור כעוסק בדברי תורה, והובאה מימרא זו בשו"ע או"ח (סוף סי' צג). [וע"ש דיש ב' דעות במחבר אי קאי דוקא לענין לעמוד בתפילה מתוך דברי תורה, דעוסק בצרכי צבור כדברי תורה דמי, או דנפק"מ לענין זה, שאינו צריך להפסיק ולהתפלל]. ובודאי ענין העסקנות הוא קיומה של תורה, מאחר שזה מאפשר לימוד התורה ושמירת המצוות. אכן עי' בפ' ויחי, שיעקב אבינו הקדים בברכותיו אפרים למנשה. והיינו טעמא, דאפרים ת"ח היה, והוא היה העיקר.

אבל זה אין להקשות שרק היה לו לברך את אפרים ולהשמיט לגמרי מלברך את מנשה, דזה אינו נכון, שביארו בזה חכמי הדרוש, שמנשה היה גדול וחשוב בעסקנות וחיבות גדולה היתה לכל אחד מהם [דוגמת חשיבות זבולון כלפי יששכר], אלא שהקדים אפרים למנשה מפני שת"ח היה.

ועפ"ז היה נראה לבאר, דלענין הדגלים (בפ' במדבר) וסדר חניית המחנות סביב לאהל מועד, שהנדון הוא מי יהיה יותר קרוב למשה רבנו לשמוע ממנו את דבר ד', בזה בודאי היה אפרים עיקר, שהרי הוא היה יותר ת"ח. אכן בחלוקת הארץ (בפ' מסעי), שהוא מעסקי הצבור, בודאי נראה שמנשה הוא עיקר.

פרשת חקת: יען לא האמנתם בי ... לכן לא תביאו את הקהל הזה ... וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום ... הר ההר ... יאסף אהרן אל עמיו וגו' (כ, יב-ט). וצריכים להבין, מדוע הפסיקה התורה בין חטא מי מריבה לבין מיתת אהרן, בסיפור דשילוח המלאכים אל מלך אדום, עי' דרשת רבנו בזה בס' האדם ועולמו (עמ' קט).

פרשת פנחס: א] את הכבש אחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים (כח, ד). ורז"ל תקנו כנגד שני התמידים שתי התפילות של שחרית ושל מנחה. וכבר עמד על כך הרמב"ן, הלוא יחד עם כל תמיד הביאו מנחה, ומדוע נקראת בדוקא התפילה של בין הערבים בשם תפילת המנחה טפי מאשר תפילת השחר. ולא רק בלשון התלמוד מצינו הבדל זה בקשר לתפילת בין הערבים, אלא אף בכתבי הקודש מצינו הבדל זה. והיינו, בנוגע לעצם הקרבן גופא, דכתיב (תהלים קמא, ב) "תכון תפילתי קטרת לפניך, משאת כפי מנחת ערב", שהתפלל דוד שתתקבל תפילתו כתמיד של בין הערבים, אשר היא נקראת ע"ש חלק המנחה שבה.

וכן מצינו באליהו בהר הכרמל (מלכים א, יח, לו) "ויהי בעלות המנחה וגו'". ועיין בגמ' ברכות (ו:), לעולם יהא אדם זהיר בתפילת המנחה, שהרי אליהו לא נענה אלא בתפילת המנחה, שנאמר, ויהי בעלות המנחה וגו'. ומשמע שהבינו בגמ' בכונת פשט הפסוק, שאליהו נענה בשעת הקרבת התמיד של בין הערבים שבבית המקדש, והיא נקראת ע"ש המנחה שבה. ובאמת צריכים להבין דבר זה, דמאי שנא תמיד של בין הערבים מתמיד של שחר.

וביארנו בזה חכמי הקבלה, דשני התמידים הבאים בכל יום עולות הם, ועולה בא לשם דורון. ונראה דתמיד של שחר בא בכדי ליתן הודיה להקב"ה על כך שהספיק לנו את כל ההכרחיים שבחינו כגון אויר, מים, אוכל, ובגדים. והתמיד של בין הערבים בא בכדי ליתן הודיה על כך שהקב"ה מספיק לנו אף את כל המותרות ג"כ. ולפיכך, עיקרו של הקרבן בתמיד של שחר היה גוף הכבש, שחיות הכבש משמש כסמל על החיות שלנו, שאנו מודים על עיקר מתנת החיים שלנו. ובתמיד של בין הערבים, העיקר שבו הוא היין השמן והסלת, אשר כל זה משמש כסמל למותרות. ואשר לפיכך דרשו רז"ל (ברכות י:): על הפסוק (בפ' קדושים) לא תאכלו

על הדם לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם, שעיקרה של תפילת השחר הוא ליתן הודיה וגם להתפלל עבור הצרכים המינימליים. ולזה אמרו שלעולם יזהר אדם בתפילת המנחה, שאם אין לו לאדם אלא הצרכים ההכרחיים, ואינו נותן על כך הודיה, אין בזה כ"כ עוולה, ומסתמא ימשיך ד' ליתן לו עוד. [דמאן דיהיב חיי (מחוייב ליתן) יהיב מזונא, (ד"ע).] אבל מי שנותנים לו אף מותרות ואינו מודה עליהם, זוהי כבר עוולה גדולה ומדה מגונה. ומטעם זה קרבן התמיד (וגם התפילה) של בין הערבים יותר חשוב (בבחינה מסויימת) מאשר קרבן התמיד (והתפילה) של שחר.

ומה"ט המתין אליהו לסדר את תפילתו עד אותה שעה, שהרי תוכן תפילתו היתה לתבוע כבוד הבן בפני האב, ולטעון מאת הקב"ה, 'ואתה הסיבות את לבם אחורנית', דעיין בגמ' ברכות (לא): שאליהו הטיח דברים כלפי מעלה, שנאמר ואתה הסיבות וגו'. ועיי"ש בהמשך (לב). שאף משה הטיח דברים כלפי מעלה ... שהזכיר ולבן וחצרות ודי זהב, וכונתו היתה לטעון כנגד הקב"ה, שבשביל כסף וזהב שהשפעת להם לישראל עד שאמרו די, הוא גרם שעשו את העגל ... שאין ארי נהם מתוך קופה של תבן אלא מתוך קופה של בשר, שבדרך כלל הלוקסוס והרדיפה אחרי המותרות הוא המביא את האדם לידי חטא. והיינו מפני שבנ"א תמיד רוצים עוד יותר ויותר, ואינם שבעי-רצון רק במה שיש להם את הצרכים ההכרחיים. ומאחר שעיקרו של תמיד של בין הערבים בא להודות עבור המותרות, וכונתו של אליהו היתה לטעון נגד הקב"ה, שמחמת המותרות (שהשפיע הוא להם) חטאו, לפיכך המתין בתפילתו זאת עד זמן הקרבנות התמיד של בין הערבים.

[ומזה שקבעה התורה קרבן מיוחד בתור הודיה עבור המותרות, יש ללמוד שאף הקב"ה הסכים על חשיבות נתינת המותרות, אלא שביחד עם זה צריכים לזהר ביותר.]

ב] בשעת כיבוש יריחו אמר יהושע, "והיתה העיר חרם, היא וכל אשר בה לד' וגו' (ו, יז) ... וימעלו בנ"י מעל בחרם, ויקח עכן ... מן החרם, ויחר אף ד' בבנ"י (ז, א). וכשערכו מלחמה על העיר עי כתיב, "וינוסו לפני אנשי העיר, ויכו מהם אנשי העיר כשלשים וששה איש ... ויקרע יהושע שמלותיו, ויפול על פניו ארצה ... ויאמר יהושע אהה ד' א' למה העברת

העביר את העם הזה את הירדן לתת אותנו ביד האמורי להאבידנו ... ויאמר ד' אל יהושע קום לך."

ובגמ' סנהדרין (מד.) הבינו בזה שא"ל הקב"ה ליהושע, 'אתה גרמת להם. ופרש"י, שלא היה לך לאסור עליהם ביזת יריחו. והביא המהרש"א שמה את קושיית האחרונים, שהלא לעיל שמה בגמ' (מג:): דרשו עה"פ "וכזאת וכזאת עשיתי," מלמד שמעל עכן לפי חד מ"ד בג' חרמים, ב' בימי משה וא' בימי יהושע, ולאידך מ"ד בה' חרמים, ד' בימי משה וא' בימי יהושע. וא"כ יוצא שהנהגה זו שהחרים יהושע את יריחו, היה דומה בדומה ממש להנהגה שראה אצל רבו משה, וכדכתיב בקרא, "כאשר צוה ד' את משה עבדו, כן צוה משה את יהושע, וכן עשה יהושע. לא הסיר דבר מכל אשר צוה ד' את משה." וא"כ, איזו טענה הי' לו להקב"ה על יהושע על מה שהטיל חרם על יריחו. [ועיי"ש מש"כ בזה, ומה שהסברנו בהקדמה לס' ארץ הצבי.]

והנראה לומר בזה, שמה שהניעו לעכן לעבור על החרם היה רדיפתו אחר המותרות, ובדרך כלל מה שמרחיק את האדם מיצה"ר זה הוא לימוד התורה. וממילא, משה רבנו, שלימד תורה את העם באופן מופלא, והיה מרביץ התורה הכי-גדול (וזהו מה שמרחיק את האדם מחיי המותרות) הוא היה רשאי להטיל חרמים על העיירות שכבשו. ואילו יהושע, שזלזל בתלמוד תורה דרבים, היאך קיבל על עצמו הנהגה צדקנית שכזו לאסור בחרם לד' בעוד שהצבור אשר תחת הנהגתו לא היה ראוי ומוכשר לקיימו לחרם, בגלל פשיעתו שלו, שהוא לא הכינם בהרכבת תורה כמו שעשה משה רבו. ועל דבר זה הקפיד עליו ד', וא"ל, אתה גרמת להם.

וע"ש עוד בהמשך הגמ', "ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא ... ויאמר לא כי שר צבא ד' עתה באתי," שאמר לו המלאך - אמש בטלתם תמיד של בין הערביים, ועכשיו בטלתם תלמוד תורה. ונראה לפרש שקשורים הם שני ענינים אלו, שחכמי הדרוש ביארו דב' סוגי עבירות יש. לפעמים חוטא אדם כאילו מתוך ה'הכרח', וכדכתיב (משלי ו,ל) "לא יבוזו לגנב כי יגנוב, למלא נפשו כי ירעב." וע"ז בא התמיד של שחר לכפר. ולפעמים יש אדם שחוטא עבור מותרות, וע"ז בא תמיד של בין הערביים לכפר.

והנה בכל יום, גם עם התמיד של שחר וגם על התמיד של בין הערביים, בנוסף להקטרת בשר העולה, הביאו מנחות ונסכים. וכבר עמדו על כך הראשונים, מ"ט נקראת התפילה אשר כנגד התמיד של בין הערביים בשם מנחה, דהלוא אף בקשר לתמיד של שחר ג"כ הביאו מנחה, ולא היה בין שני התמידים שום הבדל. וכן הוא בתהלים (קמא, ב) "תכון תפילתי קטרת לפניך, משאת כפי מנחת ערב." הרי שהתמיד של בין הערביים עצמו נקרא בשם 'מנחה', כאילו הוא הוא העיקר שבו, ולא מצינו שנקרא התמיד של שחר בשם מנחת הבקר. ומאי שנא תמיד של בין הערביים מתמיד של שחר. וברמב"ן על התורה ביאר שביטוי זה משמעו, שהשמש עומד לנוח ולשקוע.

אכן חכמי הדרוש ביארו בזה ע"פ הנ"ל, שהבשר מסמל את הנצרך והמוכרח לחיות האדם. משא"כ המנחה הבלולה בשמן יחד עם היין שמסמלים את המותרות שבחיי האדם, ומאחר שתמיד של שחר בא לכפר על החוטא עבור ההכרחיות, העיקר שבו הוא הבשר. אכן בקשר לתמיד של בין הערביים שבא לכפר על חטאי האדם בעניני המותרות העיקר שבו הוא המנחה.

וזאת היתה כונת המלאך בטענתו שכנגד יהושע, 'אמש בטלתם תמיד של בין הערביים'. כלומר, שלא לימד יהושע את העם שלא לרדוף אחר המותרות, כי לא לימדם תורה באותה הדרגה כמו משה רבנו, שזהו המטביע ברגשי האדם את מדת ההסתייגות מן המותרות.

ולפיכך צוהו ד' ליהושע בהלחמו עם עי בפעם השניה (ח, א-ב), "קום עלה העי, ראה נתתי בידך את מלך העי ואת עמו ואת עירו ואת ארצו, ועשית לעי ולמלכה כאשר עשית ליריחו ולמלכה, רק שללה ובהמתה תבוזו לכם וגו'." כלומר, לא תטיל חרם עוד הפעם כי לא הכשרת את הצבור מספיק שיוכלו לעמוד בנסיון שכזה, כאשר עשה משה בזמנו. ואז כתיב במלחמת עי השניה (ח, יג), "וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העמק," והבינו בזה בגמ' (סנהדרין מד:) שלן בעומקה של הלכה. כלומר, שזאת הפעם כבר קיבל תוכחת ד' ותוכחת המלאך, ועסק ביותר בלימוד תורה את העם, שעי"ז ידעו העם ליזהר בעניני המותרות.

פרשת ואתחנן: א] ובקשתם משם וגו' (ד, כט). מצות הביקוש היא כמסע שאינו נגמר לעולם, עי' דרשת רבנו בזה בס' האדם ועולמו (עמ' עח, קכג). ולימוד התורה הוא חלק ממצוה זו (שם עמ' קכב).

ב] ושננתם לבניך וגו' (ו, ז). שתפקיד האב ביחס לבניו הוא לשמש כמחנך, עי' דרשת רבנו בזה בס' האדם ועולמו (עמ' קיד).

פרשת עקב: כי כאשר ייסר איש את בנו וגו' (ח, ה). ועי' דרשת רבנו בזה, בהבדל שבין יחס האב לבניו לבין יחס האם (בס' האדם ועולמו, עמ' קיג).

פרשת כי תבוא: אלה דברי הברית אשר צוה ד' את משה לכרות את בני"ב בארץ מואב, מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב (כח, ט). כלומר, דב' פעמים מופיעה תוכחה (של ברכות וקללות) בחומש, בפעם הראשונה בפ' בחוקותי, ואח"כ - בפ' כי תבוא. ושמה בסוף התוכחה שבפ' בחוקותי כתוב, אלה החוקים והמשפטים והתורות אשר נתן ד' בינו ובין בני"ב בהר סיני ביד משה. כלומר, שנוסח זה נאמר בשעת כריתת הברית שבהר סיני. והנוסח המופיע בפ' כי תבוא נאמר בשעת כריתת הברית דערבות מואב.

וטעמא דמילתא שהוצרכו לברית שניה, מוסבר היטב להלן בפ' נצבים (כט, יא) לעברך בברית ד' אלקיך, וכו' (יג) ולא אתכם לבדכם אנכי כורת את הברית הזאת וכו' (יד) כי את אשר ישנו פה עמנו עומד היום לפני ד' אלקינו ואת אשר איננו פה עמנו היום. והביא שמה רש"י (בפ' עה"ת) מהגמ' שבועות (לט). שזאת הברית השניה היא המחייבת לדורות הבאים, דהברית שבסיני רק חייבה ליוצאי מצרים בלבד, דהיינו רק לאותם בני"ב שהשתתפו בה, דאותה הברית רק נעשתה עם היחידים שהיו נוכח בשעת מעשה. משא"כ הברית השניה, שנכרתה בסוף ארבעים השנה, לאחר שכבר מתו כל יוצאי מצרים, ברית זו נכרתה עם בני ישראל בתור עם, וכמש"כ שמה בהמשך (בפ' נצבים כט, יב) - למען הקים אותך היום לו לעם, ולשון 'עם' בא מלשון 'עם', שיש קשר וצירוף בין כל היחידים להוות חטיבה

אחת ויחידה אחת.² [ומדינה א' שעושה הסכם עם מדינה אחרת, אותו ההסכם מחייב אף עבור הדורות הבאים, כי כולם חשובים כהמשך מאותה המדינה, ואשר על כן ברית הב' שבערבות מואב חייבה אף הדורות הבאים אח"כ, כי אף הם מהווים חלק מאותו העם שנכנס כולו לברית. (ד"ע).]

ומה"ט יש עוד הבדל בין הברית הראשונה (שבסיני) לבין הברית השנייה שבערבות מואב, שרק הברית השנייה הביאה אתה הדין של ערבות, הנלמד מהפסוק האחרון שמה [הנסתרות לד' אלקינו והנגלות לנו ולבנינו וגו' לעשות וגו', והבינו רז"ל דלשון לעשות משמעה מלשון עישוי וכפייה], ואשר ענין זה מאוד נוגע לנו לדינא, שהרי רש"י פירש (בגמ' סוף פ"ג דר"ה) דטעמא דיצא מוציא הוא מפני שכל ישראל ערבים זב"ז, ולפיכך חשיב זה שכבר יצא כאילו הוא עדיין מחוייב בדבר, דאל"כ היה לנו לומר דזה שכבר יצא א"י להוציא את האחרים י"ח, דתנן (שמה) דמי שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים י"ח. ודין זה המחודש של ערבות לא התחיל עד שעברו ישראל את הירדן (גמ' סנהדרין מג:). כלומר, וקבלו עליהם ברכות וקללות דהר גריזים והר עיבל, שזה היה הגמר של הברית השנייה שנכרתה בערבות מואב. [שהקב"ה רצה שאף הברית הזאת השנייה תערך תחת חסותו של משה רבנו, אדון הנביאים. אכן מאידך גיסא, המצרך לכלל ישראל הוא היותם בא"י. [השוה פיהמ"ש להרמב"ם לבכורות (כ"ט) וספ"ה מ להרמב"ם (מ"ע קנג).] והיות שזאת הברית השנייה הרי נעשית עם העם בתורת אומה ולא בתורת יחידים, היתה צריכה להיערך בדוקא לאחר שנכנסו לארץ, אלא שלא הורשה למרע"ה ליכנס לארץ, והיאך אפשר לקיים שני דברים הללו ביחד, שתיערך הברית ע"י מרע"ה, וגם שתיערך לאחר שיכנסו לארץ. לזה צוה הקב"ה שמשא יתחיל בעריכות ברית זו השנייה, ותלמידו יהושע יגמור אותה בארץ, וברכות וקללות של ה"ג וה"ע לא שימשו כברית בפנ"ע, אלא כהמשך מהברית שהתחלה בערבות מואב.]

² וכן היא בדרשת רבנו שהובא בספרו (האנגלי) של הר"ר מנוס בונים, אש בנפשו (עמ' שפג). וחלק גדול מדרשת רבנו כאן כלול במאמר קול דודי דופק (שנדפס בס' דברי הגות והערכה).

ועי' פ' קרח (טז, כב) שמשנה רבנו טען האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצוף, והסכים הקב"ה על ידו, ואילו הכא בר"פ נצבים (כט, יז) כתיב, פן יש בכם איש או אשה, וגו' לעבוד את אלהי הגוים ההם ... (כא) ואמר הדור האחרון ... וראו את מכות הארץ ההיא ... גפרית ומלח (כג) על מה עשה ד' ככה לארץ הזאת. הרי שכאן כל הקהל נענש עבור חטאו של היחיד (איש או אשה), וזה סותר למש"כ לעיל בפ' קרח - האיש האחד יחטא וגו', אלא ודאי צריכים לתרץ כנ"ל, דמדה זו רק התחילה כאן לאחר גמר הברית השניה מכח הדין של ערבות.

וזהו נמי יסוד הענין של חילול ד' כשהיחיד חוטא לעיני הגויים, שמשך כל הדורות היו האומות תמיד מאשימים את כל כלל ישראל עבור חטאיו של הפרט, ודנים על כל היהודים כחוטאים וכפושעים בגלל חטאי היחיד, ואילו לגבי אומות אחרות לא היו מאשימים את כל הכלל כולו עבור חטאיו של איזה יחיד המשתייך לאותה האומה, והסבר הלכתי יש להבדל זה, דהסיבה למה שמאשימים את כל האומה עבור חטאי היחיד הוא מכח הדין הזה דערבות, שלא רק בעיני ההלכה נכון הוא דבר זה, אלא אף בעיני הנכרים, כולנו נחשבים כמצורפים אהדדי וכאומה א' ויחידה א'.

ומשמע בגמ' שמלכות רומי הרשעה רק גזרו על היהודים שלא ילמדו תורה לאחרים, אבל לא גזרו שלא ילמדו לעצמם, וא"כ צריכים להבין מ"ט מסר ר"ע נפשו על כך, וכי לא היה מספיק לו אילו היה ממשיך ללמוד לעצמו - מבלי ללמד תורה ברבים, אלא ודאי מן ההכרח לומר, שמכח היסוד הזה של ערבות היה אף ענין לימוד התורה לאחרים בכלל יהרג ואל יעבור.

וקודם שנערכה הברית השניה כתוב (בקריאת שמע) "שמע ישראל" ואילו הכא בקשר עם זאת הברית שבהר גריזים והר עיבל כתוב (כי תבוא, כז, ט) הסכת ושמע ישראל, ומשמע דזה יותר חמור מאשר "שמע ישראל" הפשוט, דהסכת משמעו - עשו עצמכם כמות כמות ועסקו בתורה [עי' גמ' סוף מס' ברכות (סג):], שכאן חידש להם הקב"ה שכולם אחראין וערבאין אהדדי, ומהאי טעמא מנהגנו לומר הוידוי בלשון רבים, וכבר נשאל על כך הרמב"ם, דאיזו משמעות יש לזה, והיאך אפשר לאחד להתוודות על רשימה של עבירות שהוא לא עבר. והתשובה לזה נמצאת בפ' בחוקותי (כו, מ) שנאמר והתודו את עונם ואת עון אבותם וכו', דמכח

דין הערבות, אף החטאים של האחרים מצטרפים אלי, ³ אם היתה האפשרות בידו למחות. דאף דבשעת מעמד הר סיני היתה הברית רק ליחידים, מדה זו של ערבות וצירוף האומה אהדדי ניתוספה ע"י ברית הב'.

ועיין גמ' ברכות (סג:), הסכת ושמע ישראל, היום הזה נהייתה לעם, וכי אותו היום ניתנה תורה לישראל, והלא אותו יום סוף ארבעים שנה היה, אלא ללמדך שחביבה תורה על לומדיה כיום שניתנה מהר סיני. ועפ"י מה שהסברנו לעיל בטעם הנהגתו של ר"ע יש לפרש דכמו שבהר סיני היה שמה דם ברית (בסוף פ' משפטים), אשר זה סמל למסירת נפש עבור שמירת המצוות, אף כאן לימדם שצריך שתהיה להם מסירות נפש אף עבור ענין הערבות (שניתוסף זה עתה בסוף ארבעים השנה). וזוהי משמעות הלשון הסכת, כתתו עצמכם על דברי תורה, וכדאמר ר"ל, שאין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה, דכונת כתתו (פרש"י) להצטער על דברי תורה, כלומר, מסירות נפש.

ובאמת נראה דב' יסודות האלו הנלמדים מפרשה זו, הא' ענין הערבות, והב' ענין מסירות הנפש, תלויים הם זה בזה, דמי שרק דואג עבור המצוות שלו (religiously an egotist), אי אפשר שתהיה המסירות נפש שלו כ"כ חזקה אפילו עבור אותן המצוות של עצמו. ובלמוד התורה בודאי כן הדבר, דהרמב"ם כתב במורה נבוכים (ח"ב פי"א) שלפעמים יש לאדם רק מקצת חכמה עד כשיעור להגיע לשלמות עצמו, ולא תעבור ממנו שלימות לזולתו, ויש שתהא חכמתו כ"כ גדולה וחזקה, עד כדי שתעבור ממנו אף לזולתו, כאילו תאמר ע"ד משל, שיש אדם שיהא לו ממון רק בכדי למלא את צרכיו שלו בלבד, אך אין לו כ"כ הרבה שיוכל להעביר ממנו אף

³ ואף שכבר נתבאר שענין הערבות רק התחיל לאחר שנגמרה הברית השניה שבערבות מואב ע"י הברכות והקללות דהר גריזים והר עיבל, ופסוק זה הלא מופיע בתוכחה הראשונה של ברית סיני, וכן קשה נמי מה שנמצא שמה בפ' בחוקותי לעיל מפסוק זה (בפסוק לז) וכשלו איש באחיו, והביא שמה רש"י מן הגמ' - איש בעון אחיו, שכל ישראל ערבים זב"ז, וקשה כנ"ל, מסתמא צריכים לומר, שאף שדברים אלו נאמרו בסיני, המדובר הוא על זמן חורבן בית הראשון ועל זמן של גלות בבל, אשר תקופות אלו פשיטא שהיו לאחר הר גריזים והר עיבל. (ד"ע)

לאחרים, ויש אחר שהוא כ"כ עשיר גדול, שמן העודף שיש לו יוכל להעשיר אף אנשים אחרים.

וכן הדבר בנבואה (עיי"ש פרק לז) שלפעמים רק יקבל האדם נבואה במדה מצומצמת שתועיל רק לשלמותו שלו לבדו, ולפעמים תהיה נבואתו כ"כ בשפע וכ"כ חזקה עד שיגרום לו בע"כ לקרוא אף לשאר בני"א ללמדם ולהשפיע עליהם משלמותו, וטבע הדבר הזה מחייב למי שהגיע לו כמות עודפת זו מן השפע, שיקרא לבני אדם בהכרח, בין אם יקבלו ממנו או לא יקבלו, ואפילו ינזק בגופו.

[ורבנו הוסיף בזה עוד משל, דכששופכים מים אל תוך כוס עד שמתמלא, וממשיכים לשפוך עוד מים, בהכרח הדבר שיעברו המים על גדות הכלי ויצאו לחוץ, וה"נ בנביא, דאילו הבין לגמרי את נבואתו והאמין בה, היה הדבר בלתי-אפשרי לו לכבוש את נבואתו.] ועל זה הביא הרמב"ם מס' ירמיה (כ,ט), כי כאשר סבל מהאנשים הכופרים אשר אליהם העביר נבואתו, חשב מתחילה לכבוש את נבואתו, ולא היה יכול, ואמרתי לא אזכרנו ולא אדבר עוד בשמו, והיה בלבי כאש בוערת עצור בעצמותי, ונלאיתי כלכל ולא אוכל (I couldn't contain myself). וכן הדבר במי שלומד תורה לעצמו ואינו מרגיש הכרח להעביר תורתו לאחרים, מסתמא ה"ט, מפני שאינו מבין עד היכן היא חשיבות התורה, או מפני שאינו מאמין בה לגמרי, דאילו כן הבין וכן האמין, היה מרגיש הכרח בנפשו למסור תורתו לאחרים, ומה"ט גופא - [מפני שאינו מאמין או שאינו מבין די-הצורך] מסתמא תהיה חסרה אצלו אף המסירות נפש עבור לימודו שלו.⁴

ומסירת התורה לאחרים גם מהווה חלק ממצות הצדקה, שלא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך לא קאי רק אמתן כספים (שמעולם הגשמיות) לאחרים, אלא אף להשפיע על אחרים בעניני רוחניות, דהיינו תורה ודבקות וכו', ג"כ הוי בכלל מצות הצדקה.

⁴ והשוה מש"כ מזה בשם רבנו בס' נפש הרב (עמ' ו, ובהע' ד שמה), להשוות ת"ח שאינו מוסר תורתו לאחרים לנביא הכובש נבואתו, ומקור השוואה זו הוא כנראה מדברי הרמב"ם הנ"ל שבס' המורה.

פרשת וזאת הברכה: א] משה עבד ד' (לד,ה). כלומר, שמשה הי' קנינו של הקב"ה. ומשמעות ביטוי זה להיפך לגמרי ממשמעות הביטוי אלקי משה, שכונתו שה' הוא קנינו של משה. עי' דרשת רבנו בזה בס' האדם ועולמו (עמ' עט).

ב] בהפטורה: והגית בו יומם ולילה (יהושע א,ח). אפילו בשעת מתיחות במלחמה. עי' דרשת רבנו בזה בס' האדם ועולמו (עמ' קכד).

הפטורת שבת ר"ח: כאיש אשר אמו תנחמנו וגו' (ישעיה סו,יג). שהקב"ה משמש כלפי בני"ג גם כאב וגם כאם, עי' דרשת רבנו בזה בס' האדם ועולמו (עמ' קטו).